

Агресията е все по-честият модел на поведение сред учениците в училище, а и извън него. За съжаление, жертва на агресивно поведение може да бъде всеки. Как да разпознаем агресивността и да я предотвратим преди тя да се е проявила? Какво може да обуславя една агресивна постъпка?

В света, който ни заобикаля и в който, все по-динамично, но сякаш и все по-тревожно, живеем, се сблъскваме с най-различни прояви на агресия и насилие. Понякога проявите на арогантност, безпардонност и неуважение, водещи до грубо физическо или друг тип - вербално, психическо или сексуално насилие, се превръщат вече в съзнателен стил на поведение и начин за "справяне със стреса", за разрешаване на вътрешни психологически терзания или освобождаване на комплекси или в "ефективно средство" за разрешаване на междуличностни конфликти.

Да преминеш от словесното общуване към грубите и арогантни форми на агресивно поведение и насилие е вече сякаш една съвсем съзнателно и рационално възприета стратегия за постигане на целите и домогванията в живота. Стратегия, която от възрастните се предава като модел на поведение и преминава върху децата, които неукрепнали в своето духовно и нравствено съзнание, имитират механично или прилагат без задръжки този стил на поведение в отношенията си с връстниците. В особеностите на тези прояви на агресия изпъква на първо място, че при повечето случаи извършителите и авторите на деянията са в тийнейджърска възраст, които са мотивирани и движени в своите постъпки от особени антипатии към жертвите, примесени със завист, ревност, конкурентно съревнование или стремеж за самоутвърждаване и демостриране на превъзходство, чрез опити за доминиране и унижение на по-слабите. При някои от случаите, твърде показателно и симптоматично, присъства и допълващия ефект от употребата на марихуана, което подсилва психологическото въздействие за прекрочване на общоприетите норми на поведение и отрицва нездравите - от психологическа и духовно-нравствена гледна точка, приумици на патологичното въображение за прилагането на особено унижителни и ексцентрични методи на мъчение спрямо жертвата и подигравателно отношение, уронващи честта и достойнството на личността. Прекъснати са връзките между семейството, училището и обществото или все още не са доизградени, за да функционират адекватно на новите обществени реалности и предизвикателства.

Това системно и неконтролируемо насилие на макросоциално равнище оказва много силно и сериозно ерозиращо въздействие и на микросоциално ниво – то предопределя моделите за грубо и насилническо поведение в междуличностните отношения и култивира определени стереотипи и модели на поведение в съзнанието на младите хора. Постоянното демонстриране в социален план, че грубият е по-силен, че наглият успява, че в света и обществото цари грубата арогантна сила и може да успее в живота само този, който дръзко, решително и смело нарушава общоприетите норми и правила се отразява трайно върху формирането на съзнанието им и въздейства върху тяхното възпитание. Така се формират трайни нагласи, които имат когнитивен, емоционален и волеви елемент - те са едновременно светогледни стереотипи, особена чувствителност и модел за подражание и поведение.

Пред очертаната картина от факти и симптоматични явления, които се свързват в ясно изразена тревожна и възходяща тенденция всички ние продължаваме да се питаме – къде са корените на този изблик на насилие и агресия спрямо другия, проявявани от ученици и млади хора днес в нашето общество? Защо и как се стига до подобно драстично неуважение към човека и незачитане на елементарното му лично достойнство?

При някои, безспорно, агресията е и защитен механизъм – обратната на пасивността и апатията форма за справяне със стреса и проблемите на възрастовото развитие, личностното израстване и социализацията.

Както във всеки социален институт и в общообразователното училище са характерни най-разнообразни конфликти.

Знае се - педагогическата сфера е съвкупност от дейности, насочена към формирането на подрастващата личност, свързани с преподаване на знания и усвояване на социален опит. Необходими са благоприятни социално-психологически условия, които да осигурят комфорт и равновесие за участниците в процеса учител, ученик, родител.

В системата на образованието се отделят четири субекта: ученик, учител, родител и администратор. Според Воронин в зависимост от това кои от тях встъпват във взаимодействие, могат да бъдат наблюдавани конфликти, ангажиращи ги в двустранни или многостранни отношения. Независимо от броя на участниците процесът на конфликти се характеризира с висока степен на сложност. Един от най-характерните и разпространени конфликти са между учениците, като най-често срещан е спорът за лидерство.

Според психолози пътят към лидерството в средата на подрастващите минава през демонстрацията на подчертаното превъзходство и е свързан често с необосновани и непредизвикани цинизъм, жестокост, безжалостност. Един от парадоксите на световната педагогика се заключава в това, че децата в много по-голяма степен от възрастните са подложени на съблазните на стадното чувство, на немотивираната жестокост и агресията спрямо собеподобните.

Американският психолог Алберт Бандура още през 1959 г. пък експериментално успява да докаже, че конфликтните деца се възпитават като правило от родители, предприемали спрямо тях физически наказания и насилие. Същият автор отбелязва, че когато на подрастващи е показан филм, в който се демонстрира вербална агресия, те са склонни да подражават на героите. Дали не е вече време да се замислим колко агресия наблюдаваме в печатните медии, различни телевизионни предавания, филми и в Интернет от последните години?

В ранните етапи на социализация на личността агресията може да възникне и случайно но при успех в достигането на целта с използването на агресивни способности може да се появи стремеж отново и отново да бъде използвана като изход от различни трудни ситуации. При наличието на личностна основа е възможно агресията, начин за достигане на целите, да бъде изместена и подменена от агресията - самоцел, която става самостоятелен мотив за поведение, обусловена по отношението към другите, особено при наличието на ниско ниво на самоконтрол. Според изследване на В.Н. Лозоцев от 1986 г. конфликтите между подрастващите в отношенията им с техните съученици са обусловени от особеностите на възрастта - формирането на морално-етични критерии в сложни условия, при съзнателно търсене на оценка на връстниците и свързаните с това изисквания поведението. Но да бъдат напълно преодолени конфликтите сред подрастващите ученици на практика е невъзможно. В зависимост от това доколко успешно се провежда в училищата социализация на личността на детето, на първо място усвояването на духовни и нравствени ценности се изменя интензивността на конфликтите. Важна роля в предотвратяването на конфликтите има дисциплината - умението да осигурим на подрастващия необходимата за неговото правилно развитие и формиране свобода в рамките на разумно подчиняване на общоприетите форми, възпитаващи знания и навици, както и осъзнати и приети норми на контрол и самоконтрол. Особено голямо влияние върху конфликтното поведение при учениците оказва личността на учителя.

Това въздействие може да се прояви в различни аспекти.

Първо: Стилът на взаимодействие на учителя с учениците служи като пример и се възпроизвежда в отношенията между връстниците. Някои изследванията на О.Г. Осадко от 1993 г. показват, че стилът на общуване и педагогическата тактика на първия учител оказват твърде забележимо влияние при формиране на междуличностните отношения на учащите с техните връстници и с родителите. Стил на общуване и педагогическата тактика на сътрудничество обуславят и осигуряват в най-голяма степен безконфликтни взаимоотношения. Този стил обаче се владее от твърде малък процент учители - не повече от 15 на сто.

Преподавателите, особено в началните класове, са склонни в повечето случаи да се придържат към тактиката на диктат и опека, което усилва напрежението в междуличностните отношения в училищата. Според изследване на А.С. Кармин от 1999 г. по-голямото количество конфликти неминуемо характеризират отношенията в класовете с авторитарни учители, като това се отразява и при вече порасналите ученици.

Второ: Учителят е длъжен да се намесва в конфликтните отношения между учениците и да ги регулира. От това не следва, разбира се, че е длъжен непременно да ги погасява. Понякога трябва само административна намеса, понякога - само подходящ съвет. Положително влияние оказва въвличането на страните в конфликта в общи действия, привличането им за участие в разрешаването на конфликта между други ученици, особено на лидерите на класа. Не рядко се наблюдават и конфликти, в които страни са субектите учител-ученици.

Процесът на обучение и възпитание е невъзможен без противоречия и конфликти. Конфронтацията с децата, условията на живот, за които в днешно време в никакъв случай не може да се каже, че са благоприятни, са обичайно явление. Според М. Рибакков между учител и ученик могат да бъдат очертани следните конфликти:

- във връзка с успеваемостта и изпълнението на извънучебните задачи;
- по повод нарушения от страна на ученика на правилата на поведение в училище и извън него;
- на основата на емоционално-личностни отношения между учител- ученик. *Първите*, наречени още конфликти на дейността, възникват между учителя и ученика при отказ на последния да изпълни учебна задача или при нейното лошо и немарливо изпълнение. Това може да има своето обяснение и причини - умора, трудности с усвояването на материала, а понякога и неудачна забележка от страна на педагога вместо конкретна и навременна помощ. Подобни конфликти възникват често, когато учителите преподават предмета си формално, без да отделят специално внимание на тези, които по една или друга причина срещат затруднения с усвояването на материала. Напоследък учителите поставят твърде завишени изисквания към усвояване на преподавания предмет и като наказание за подценяването му или несправянето с изискванията поставят ниски оценки, прилагайки това наказание и по отношение на дисциплинарни нарушения, несвързани с общата успеваемост. *Вторите конфликти* - на постъпките, често възникват, когато учителят не може да анализира причините за постъпките на ученика, не си изяснява мотивите и от там прави необоснован извод. Тук трябва да се отбележи, че често една и съща постъпка може да крие различни причини и мотиви. *Третият конфликт* в отношенията възниква в резултат на неумелото разрешаване от страна на педагога на проблемни ситуации.

В системата на образованието се отделят четири субекта: ученик, учител, родител и администратор. Според Воронин в зависимост от това кои от тях встъпват във взаимодействие, могат да бъдат наблюдавани конфликти, ангажиращи ги в двустранни или многостранни отношения. Независимо от броя на участниците процесът на конфликти се характеризира с висока степен на сложност. Един от най-характерните и разпространени конфликти са между учениците, като най-често срещан е спорът за лидерство.

Пътят към лидерството в средата на подрастващите минава през демонстрацията на подчертаното превъзходство и е свързан често с необосновани и непредизвикани цинизъм, жестокост, безжалостност. Един от парадоксите на световната педагогика се заключава в това, че децата в много по-голяма степен от възрастните са подложени на съблазните на стадното чувство, на немотивираната жестокост и агресията спрямо собеподобните.

Генезисът на агресивното поведение сред учениците е свързан с дефектите в социализацията на личността. Според изследване на Р. Сирс през 1939 г. е намерена взаимовръзка между количеството агресивни действия от страна на ученици и честотата на наказанията, на които те са били подлагани от родителите си.

Американският психолог Алберт Бандура още през 1959 г. пък експериментално успява да докаже, че конфликтните деца се възпитават като правило от родители, предприемали спрямо тях физически наказания и насилие. Същият автор отбелязва, че когато на подрастващи е показан филм, в който се демонстрира вербална агресия, те са склонни да подражават на героите.

В ранните етапи на социализация на личността агресията може да възникне и случайно при успех в достигането на целта с използването на агресивни способности може да се появи стремеж отново и отново да бъде използвана като изход от различни трудни ситуации. При наличието на личностна основа е възможно агресията, начин за достигане на целите, да бъде изместена и подменена от агресията - самоцел, която става самостоятелен мотив за поведение, обусловена по отношението към другите, особено при наличието на ниско ниво на самоконтрол. Според изследване на В.Н. Лозоцев от 1986 г. конфликтите между подрастващите в отношенията им с техните съученици са обусловени от особеностите на възрастта - формирането на морално-етични критерии в сложни условия, при съзнателно търсене на оценка на връстниците и свързаните с това изисквания поведението. Но да бъдат напълно преодолени конфликтите сред подрастващите ученици на практика е невъзможно.

В зависимост от това доколко успешно се провежда в училищата социализация на личността на детето, на първо място усвояването на духовни и нравствени ценности се изменя интензивността на конфликтите. Духовността в много отношения се определя от дейността и поведението на хората, заобикалящи подрастващите в този период. Важна роля в предотвратяването на конфликтите има дисциплината - умението да осигурим на подрастващия необходимата за неговото правилно развитие и формиране свобода в рамките на разумно подчиняване на общоприетите форми, възпитаващи знания и навици, както и осъзнати и приети норми на контрол и самоконтрол. Особено голямо влияние върху конфликтното поведение при учениците оказва личността на учителя. Това въздействие може да се прояви в различни аспекти.

Първо: Стилът на взаимодействие на учителя с учениците служи като пример и се възпроизвежда в отношенията между връстниците.

Някои изследванията на О.Г. Осадко от 1993 г. показват, че стилът на общуване и педагогическата тактика на първия учител оказват твърде забележимо влияние при формиране на междуличностните отношения на учащите с техните връстници и с родителите. Стил на общуване и педагогическата тактика на сътрудничествообуславят и осигуряват в най-голяма степен безконфликтни взаимоотношения. Този стил обаче се владее от твърде малък процент учители - не повече от 15 на сто. Преподавателите, особено в началните класове, са склонни в повечето случаи да се придържат към тактиката на диктат и опека, което усилва напрежението в междуличностните отношения в училищата. Според изследване на А.С. Кармин от 1999 г. по-голямото количество конфликти неминуемо характеризират отношенията в класовете с авторитарни учители, като това се отразява и при вече порасналите ученици.

Второ: Учителят е длъжен да се намесва в конфликтните отношения между учениците и да ги регулира. От това не следва, разбира се, че е длъжен непременно да ги погасява. Понякога трябва само административна намеса, понякога - само подходящ съвет.

Положително влияние оказва въвличането на страните в конфликта в общи действия, привличането им за участие в разрешаването на конфликта между други ученици, особено на лидерите на класа.

Процесът на обучение и възпитание е невъзможен без противоречия и конфликти.

Конфронтацията с децата, условията на живот, за които в днешно време в никакъв случай не може да се каже, че са благоприятни, са обичайно явление.

Според М. Рибакон между учител и ученик могат да бъдат очертани следните конфликти:

- във връзка с успеваемостта и изпълнението на извънучебните задачи;
- по повод нарушения от страна на ученика на правилата на поведение в училище и извън него;
- на основата на емоционално-личностни отношения между учител- ученик.

Първите, наречени още конфликти на дейността, възникват между учителя и ученика при отказ на последния да изпълни учебна задача или при нейното лошо и немарливо изпълнение. Това може да има своето обяснение и причини - умора, трудности с усвояването на материала, а понякога и неудачна забележка от страна на педагога вместо конкретна и навременна помощ. Подобни конфликти възникват често, когато учителите преподават предмета си формално, без да отделят специално внимание на тези, които по една или друга причина срещат затруднения с усвояването на материала.

Напоследък учителите поставят твърде завишени изисквания към усвояване на преподавания предмет и като наказание за подценяването му или несправянето с изискванията поставят ниски оценки, прилагайки това наказание и по отношение на дисциплинарни нарушения, несвързани с общата успеваемост.

Вторите конфликти - на постъпките, често възникват, когато учителят не може да анализира причините за постъпките на ученика, не си изяснява мотивите и от там прави необоснован извод. Тук трябва да се отбележи, че често една и съща постъпка може да крие различни причини и мотиви.

Третият конфликт в отношенията възниква в резултат на неумелото разрешаване от страна на педагога на проблемни ситуации.

Препоръките към учителите при управлението на конфликтите:

- контролирайте своите емоции, бъдете обективни и дайте възможност на учениците да обосноват своите претенции, като по този начин изпуснете парата;
  - не се опитвайте да приписвате на учениците свои разбирания за техните позиции;
  - не оскърбявайте личността и самочувствието на ученика - понякога една изпусната дума или реакция не може да бъде компенсирана с нищо;
  - не прибъгвайте, макар и временно, до изолирането на ученик или група от класа;
  - избъгвайте по принцип търсенето на административно решение с призоваването на арбитър в лицето на "по- горна инстанция";
  - не отвърщайте на агресията с агресия, не засягайте личността, позволявайте си оценка само за конкретна постъпка или действие;
  - давайте право на грешка- както на себе си, така и на ученика. Не забравяйте, че не греша само този, който нищо не прави;
  - независимо от резултата от разрешаването на противоречията, не си позволявайте да разрушите отношенията с ученика;
  - не се плашете от конфликти с учениците, а поемайте инициативата при тяхното конструктивно разрешаване;
  - не ценете в учениците само способността да ви разбират и да се съгласяват с позицията ви и не се стремете да я налагате прибързано и на всяка цена.
- Припомнете си казаното от Стендал: "Можем да се опрем само на това, което се съпротивлява".